

Antalyalı Athenaeus'un Felsefesinde Ruh (*Pneuma*) ve Beden İlişkisi

NİHAT DURMAZ

Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ndurmaz@bartin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9633-2282>

Öz

Antik Yunan'da ortaya çıkan felsefe, MÖ 4. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadarki süreçte pek çok değişime uğrayarak gelişimini devam ettirmiştir. Felsefe, doğadan insana geçerek ilk değişimini, Platon ve Aristoteles tarafından felsefenin genel çerçevesinin çizildiği sistematik dönemle de ikinci değişimini gerçekleştirmiştir. Bu süreçte çizilen genel çerçevenin felsefenin yanında tıp alanını da etkilediği ve bu etkinin MÖ 1. yüzyılda açıkça ortaya çıktığı görülür. Bu çalışma, söz konusu dönemde filozof olduğu kadar hekim unvanıyla da tanınan Athenaeus'un ruh/beden düalizminde hangi düşünce okullarını benimsediğini ve ne tür kaynaklardan beslenerek mesleğini icra ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna göre Athenaeus'un felsefesini Platon ve Stoacı görüşlerden hareketle açıklamanın o dönemin önemli bir tartışma zeminini oluşturan ruh/beden ilişkisini daha anlaşılır kılacağı ifade edilebilir. Nitekim Roma İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde hekimler, fizyolojik ve zihinsel olduğu farz edilen pek çok hastalığı psikolojik tedavilerle gidermeye çalışmışlardır. Ayrıca bu anlayış, bedensel hastalıkların ruhsal durumlarla ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Hekimlerin psikolojik rahatsızlığı bulunan hastaları dikkat dağıtıcı egzersizlerle iyileştirme çabaları, böyle bir düşüncenin sonucu olarak okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Felsefesi, Antik Yunan Tıbbı, Antalyalı Athenaeus, *Pneuma*, Ruh, Beden, Diyet.

Soul (*Pneuma*) and Body Relation in the Philosophy of Athenaeus of Attalia

Abstract

The philosophy that emerged in Ancient Greece has undergone many changes and continued its development. The first change in philosophy was realized by shifting focus from nature to man, and the second change was realized by Plato and Aristotle during the systematic period in which the general framework of philosophy was drawn. It can be said that the general framework drawn during this process influenced the field of medicine as well as philosophy. This influence appeared clearly in the 1st century BC. This study aims to reveal which schools of thought were adopted by Athenaeus, who was also a physician as well as a philosopher, in soul/body dualism and what kind of sources he utilized for practicing his profession. Accordingly, one can state that explaining the philosophy of Athenaeus based on Platonic and Stoic thought makes the relationship between soul and body that constitutes an important basis of discussion of that period more understandable. As a matter of fact, during the foundation period of the

Roman Empire, physicians tried to cure both mental and physiological diseases by psychological treatments. Furthermore, this understanding is important in terms of showing that physical diseases are also related to mental states. The efforts of physicians to cure patients with psychological disorders through distracting exercises can be read as a result of such a thought.

Keywords: Ancient Greek Philosophy, Ancient Greek Medicine, Athenaeus of Attalia, *Pneuma*, Soul, Body, Diet.

Giriş

Galen, MÖ 1. yüzyılın sonlarında Pamfilya'nın Attalia (Antalya, Türkiye) bölgesinde yaşamış olan Athenaeus'un¹ hem *pneumatolojik*² tıp okulunun kurucusu hem de Stoacı filozof Posidonius'un (MÖ 135-51)³ öğrencisi olduğunu aktarır.⁴ Buna karşın Vivian Nutton (d.1943), Galen'in vurgulamak istediği hocanın Apamealı bilim insanı Posidonius olması halinde Athenaeus'un MÖ 1. yüzyılda yaşamış olacağını ancak Pliny ya da Celsus'un Athenaeus ve onun kurucusu olduğu *pneumatist* okuldan hiç bahsetmediği için filozofun MS 1. yüzyılda yaşamış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ileri sürer. Bu iddia, Athenaeus'un Posidonius'un öğrencisi değil de onun felsefesini iyi derecede anlamış ve Roma İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde yaşamış bir filozof ve hekim olduğunu göstermektedir. Galen, bu niteliklere sahip Athenaeus'un *Boethemata* (*Περὶ βοθημάτων/Helpful Advice*) adında önemli bir eser kaleme aldığını ancak bunun kendi zamanına ulaşmadığını söyler. Ona göre bu kitaplarda dönemin felsefe ve tıp alanındaki en genel tartışmalarını işleyen Athenaeus, tıp alanına dair görüşleri

¹ Bu çalışmamızda vurgulanması gereken önemli bir husus, Antalyalı Athenaeus'un MS 2-3. yüzyıllar arasında yaşamış olan Mısırlı Athenaeus ile karıştırılma olasılığıdır. Nitekim çalışmamıza konu olan Athenaeus'un hem hayatı hem de eserleri ile ilgili nispeten daha geniş malumat bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmamızda Antalyalı Athenaeus'un felsefi görüşlerini elimize ulaşan kaynaklardan hareketle okuyucuya aktarmaya çalışacağız.

² Pneumatoloji, ruh ve bedenden teşekkül eden insanın ruhsal yönünü nefes anlamına gelen ve bedene bağımlı olan *pneuma* kavramıyla açıklayan bir yaklaşımdır. Dagobert D. Runes, *The Dictionary of Philosophy* (New York: Philosophical Library, 1942), s.241. Bu düşünce, felsefe tarihi açısından Anaksimenes'e kadar geriye götürülebilir. Antony Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy* (Lanham: The Scarecrow Press, 2007), s.184.

³ Posidonius, Suriye'de yaşamış olan Stoacı bir filozoftur. O, Atina'da Panaetius'dan ders aldıktan sonra Roma İmparatorluğunun sınırlarını da aşan geniş bir coğrafyayı tanıma imkanı bulmuştur. Pek çok alanda yazılmış eserleri bulunan filozofun her ne kadar çok az fragmanı günümüze ulaşsa da bilimsel, edebi, tarihi ve coğrafi alanlarda çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Onun felsefi önemi ise Platon ile Aristoteles felsefelerini Stoacı bir sistem içerisinde birleştirmeyi önemli ölçüde başarmış olmasıdır. Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, ss.217-218.

⁴ Galen, *Selected Works*, ed. Peter N. Singer (New York: Oxford University Press, 1997), s.208; Sean Coughlin, "Athenaeus of Attalia on the Psychological Causes of Bodily Health," Chiara Thumiger and Peter Singer (ed.), *Mental Illness in Ancient Medicine* (Leiden & Boston: Brill, 2018) içinde, s.116.

aktarıırken göstermiş olduğu objektifliği felsefi düşüncelerde ortaya koyamamıştır.⁵ Buna ilaveten Athenaeus'un tıp alanındaki çalışmalarını daha ileriye taşıyan Spartalı Claudius Agathinus ile Apamealı Archigenes adlı iki öğrencisi olduğu da belirtilmelidir.⁶

Athenaeus, zihinsel hastalıklar, diyet ve embriyoloji ile ilgilenerek hekim kimliğini, nedensellik ve ruh/beden düalizmini ele alarak da felsefi yönünü geliştirir. Bu araştırmalarda zihinsel hastalıkların ortaya çıkışını bedensel niteliklerin iyi karışmamasına bağlayan Athenaeus, insanda oluşan uyusukluğun (*letarji*)⁷ hem üzüntü hem de anormal bir akıldan kaynaklı olduğunu iddia eder. Diyet hakkında ise filozof, dört yazı kaleme almıştır. Nitekim Oribasius'un (?) aktardığına göre Athenaeus, bu metinlerde insan sağlığının ruhsal ve bedensel eğilimlere bağlı olduğunu ve sağlığın her iki alana dair egzersizlerle korunabileceğini vurgular. Buna göre bedensel egzersizler yeme, içme, yıkanma ve uyuma şeklinde kategorize edilirken ruhsal egzersizler düşünme, eğitim ve otokontrol olarak ifade edilir. Bu noktada bedensel egzersizlerin filozofun hekim yönüne, ruhsal egzersizlerin de felsefi yönüne gönderme yaptığı fark edilmelidir. Buna ilaveten ruh ve beden arasındaki ilişkiyi diyet üzerinden ele alarak her ikisini de önemseyen Athenaeus'un Platon'dan Stoacılara kadarki süreçte daima tartışılmalı ruh/beden düalizmini tıp⁸ alanına da dahil ettiği görülür.⁹

⁵ Athenaeus'un herhangi bir eseri günümüze ulaşmadığından Galen'in iddiasının objektif bir zeminde tartışılması mümkün değildir. Bu nedenle Galen'in iddiasının pekala subjektif bir düşüncenin mahsulü olma ihtimali de mümkündür.

⁶ Vivian Nutton, *Ancient Medicine* (Londra & New York: Routledge, 2004), ss.202-203.

⁷ Antik Yunan'da delilik (*madness*) ile hezeyan (*delirium*) arasındaki ilişki pek çok filozof tarafından incelenmiş ve biri diğerinin alt dalı olacak şekilde iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, deliliği hezeyanın bir türü olarak gören anlayıştır. Asclepiades'in başını çektiği bu anlayış, her şeyin ateşsiz ve kronik olması halinde deliliğin ortaya çıkacağını savunur. Buna karşın ikinci görüş, hezeyanı deliliğin bir türü kabul eden Stoacı yaklaşımdır. Bu yaklaşım, her iki hastalığı da salt bedensel açıdan ele alan birinci anlayıştan farklı olarak söz konusu hastalıkları hem ruhsal hem de bedensel yönleriyle inceler. Her iki yaklaşımı da benimseyen Athenaeus'un aksine o dönemde pek çok hekim, uyusukluğun deliliğe kadar uzanacak bir niteliği bilinmediği için herhangi bir görüşe sahip değildir. Hatta Caelius'un Athenaeus'a atfettiği düşüncelerin pek açık olmayışından ötürü Coughlin, Athenaeus'un söz konusu hastalık hakkında ne söylediğinin nesnel bir açıdan tespitinin zor olduğunu ileri sürer. Bu noktada açıkça vurgulanacak husus, Athenaeus ile diğer düşünürlerin "uyusukluk" ve "delilik" arasında kesin bir ayırım yaptıklarıdır. Galen, her ne kadar pneumatistlerin Stoacı düşünceden etkilendiğini ifade etse de pneumatistlerin Stoacıların felsefi görüşlerini almalarına rağmen tıbbi görüşlerini benimsememeleri de ihtimal dahilindedir. Buna karşın Athenaeus'un "uyusukluğu" ve "deliliği" Stoacı zaviyeden ele almasının da muhtemel olduğu unutulmamalıdır. Bkz. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.114-116.

⁸ Athenaeus'un tıp ilmini hastalık, sağlık ve nötr durumlar (*neutral things*) şeklinde bir sınırlama üzerinden tanımladığı ileri sürülebilir. Yine de böyle bir ayırımın Athenaeus'dan önce de - Herophilus gibi- var olduğu unutulmamalıdır. Ancak Athenaeus'un tıp ilmini fizyoloji, patoloji, diyet, tedavi bilimi ve tıbbi malzemeler şeklinde beşe ayırması, Galen ve Herophilus'tan ayrı bir

1. Athenaeus'un Felsefesinde Ruh (*Pneuma*) Kavramı

Athenaeus'un felsefesinde önemli bir yerde bulunan *pneuma* kavramı, Hipokrates'in yaşamış olduğu MÖ 5. yüzyıldan itibaren ruh/beden düalizminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, özellikle metodoloji ile epistemoloji arasında var olan temel tartışmalarda daha belirgin bir hale dönüşmüştür. Bu tartışmalarda temel problem, kavramsallaştırılan herhangi bir kelimenin terminolojik açıdan farklı bir anlama sahip olmasından kaynaklıdır. Sözelimi *doğa, neden, sembol (sign), işaret (indication), kanıt ve yetenek (faculty)* bu kavramlardan birkaçını oluşturmaktadır. Buna ilaveten nedensellik, gözlem, benzerlik ve deneyimsellik açısından da anlamsal bir farklılığın ortaya çıktığı söylenebilir. Hellenistik dönemde tıpta uzman düşünürlerin (Heraphilus ve Erasistratus gibi) *pneuma* kavramını insanı mekanik bir tarzda açıklayan meslektaşlarının aksine teleolojik açıdan ele aldıkları görülür. İnsanın teleolojik yönüne yapılan bu vurgu, bilginin doğasına dair empirist, dogmatik ve metodist yaklaşımların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Buna göre bilginin doğası, Galen¹⁰ ve Caelius Aurelianus tarafından bilim felsefesi ile mantık alanına dahil edilirken Roma İmparatorluğunun ilk döneminde başta tıp ve felsefe olmak üzere pek çok alanda nedensellik¹¹ ve çıkarım gibi problemler ortaya çıkmıştır. Teorik ile kavramsal olanın ayrımını ifade eden bu problemler, Athenaeus tarafından pneumatik açıdan ele alınmıştır.¹²

Hipokrates'den Athenaeus'a kadarki süreçte *pneuma* kavramının zihin/beden arasındaki uçuruma köprü olacağı ümidiyle çoğu filozof tarafından kullanıldığı iddia edilebilir. Sözelimi Galen, pneumatik yaklaşımdan farklı olarak bu kavramı, hem patolojik ve fizyolojik çalışmalarıyla birleş-

---

özgünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Bkz. Herophilus, *The Art of Medicine in Early Alexandria*, ed. Heinrich von Staden (New York: Cambridge University Press, 1989), ss.107-108.

⁹ Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.109-113.

¹⁰ Roma İmparatorluğunun ilk döneminde empirist ve metodist düşünceler (en ünlüleri Trallesli Thessalus'tur) ile Hipokrates ve onun düşüncelerine paralel hareket eden Galen'in düşünceleri etkili olmuştur. Özellikle Galen'in düşüncesi, tıp alanında daha sonra ortaya çıkan dogmatik yönelimlere engel teşkil etmiştir. Ancak tarihsel bilgiler, Galen'in tıbbi metodolojisini oluştururken hem hocalarından hem de seleflerinden etkilendiğini göstermiştir. Galen'in yanında en ciddi muhalefetin insan sağlığı ile hastalıklarının düzenleyen gücün *pneuma* ya da ruh (spirit) olduğunu iddia eden Pneumatistlerden geldiği ifade edilmelidir. Bkz. Nutton, *Ancient Medicine*, s.202.

¹¹ Athenaeus'un nedensellik hakkındaki görüşleri için bkz. Robert James Hankinson, "Evidence, Externality and Antecedence: Inquiries into Later Greek Causal Concepts," *Phronesis* 32:1 (1987), ss.80-100.

¹² Philip J. van der Eijk, *Medicine and Philosophy in Classical Antiquity* (New York: Cambridge University Press, 2005), ss.12-13.

tirmiş hem de sempatik sinir sisteminde¹³ etkin bir hale getirmiştir.¹⁴ Ancak günümüzdeki *nörofizyoloji* başta olmak üzere pek çok bilim, yapılan araştırmalara rağmen zihin/beden arasındaki ayrımı kapatmaya güç yetirememiştir. Örneğin bedenimizdeki hava ile dışarıdaki havanın hem nasıl bir doğaya sahip olduğu hem de ikisi arasında nasıl bir ilişkinin tesis edileceği tartışmalı hususlar olarak kalmaya devam etmektedir. Buna ilaveten hem *pneuma*¹⁵ ve *air* gibi birçok kavramın aynı anlamda kullanılması hem de *aer*, *aither*, *pneuma*, *phusa* ve *anemas* gibi kavramların çok yakın anlama sahip olmaları, söz konusu karışıklığı daha da artırmaktadır. Bunlardan *anemos* rüzgara ait bir özellik olmanın yanında Hesiodos'un *Theogany* adlı eserinde bir tanrıya aşık olan Astraios adlı tanrıçanın durumuna üzülen bir rüzgarın adıdır.¹⁶

Llyord, *phusa* kavramının yukarıda ifade edilen kavramlardan daha açık bir anlama sahip olduğunu, *phusao* kökünden gelen bu kavramın akciğer ve bir volkan krateri anlamına geldiğini iddia eder. *Pneo* kavramı ise en genel anlamda *hava* ya da *nefes* solumak şeklinde tanımlanır. *Pneuma* ise *sadece ruha uzanan bir nefes ve esinti* şeklinde tarif edilir. Bu kavram, Kutsal Ruh yerine de kullanılmakta ise de genellikle filozoflar tarafından ruh/beden düalizmini aşma teşebbüslerinde müracaat edilen bir kavramdır. *Aither* ve *aer* kavramları birbirinden ayrı ele alındığında *aerin* doğa filozofları tarafından *arkhe* anlayışlarında müracaat ettikleri bir kavram olduğu veya dört elementten biri (hava) yerine kullanıldığı görülür. Gerçi Empedokles'in *aither* kavramını da *hava* yerine kullandığı bilinen bir husustur. Ancak Aristoteles'in *aither* kavramını beşinci element kabul etmesi, bu kavramın önemini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu beşinci element, ona göre ne soğuk ne de sıcak ne kuru ne de yaş bir özelliكتedir. Lloyd, Aristoteles'teki *aither* kavramı ile Stoacılar da *pneumanın* bulunduğu yerin aynı olduğunu

¹³ Sempatik sinir sistemi, "vücutta üretilen enerjinin tüketilmesine neden olan katabolik aktivitelerin harekete geçmesini sağlayan" bir yapıyı ifade eder. Gülseren Akyüz ve Merve Akdeniz Leblebiciler, "Otonom Sinir Sistemi Anatomisi ve Değerlendirilmesi," *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi* 58:1 (2012), s.2.

¹⁴ Ian Johnston, *Galen: On Diseases and Symptoms* (New York: Cambridge University Press, 2006), s.19.

¹⁵ Athenaeus, ruhu *pneuma* ya da *nefes* (*breath*) ile aynı anlamda kullanır. Bu durum, filozofun ruhu bedene bağımlı, bedenin tamamına yayılmış bir maddi töz olarak kabul ettiğini gösterir. Zira Athenaeus felsefesinde *pneuma* kavramının insanın bedensel gelişimi ile sürekliliğinden sorumlu olan doğuştan bir ısı olarak tanımlandığı ifade edilebilir. Eğer böyle bir ısının egzersizlerle artırılması sağlanırsa bedenin ısısının da buna paralel olarak artacağı görülür. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.120-121.

¹⁶ Geoffrey Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 13 (2007), ss.135-136.

iddia eder. Buna göre Athenaeus başta olmak üzere Stoacıların bu kavramı dünyanın devamlılığını vurgulamak için kullandıkları ileri sürülebilir. Hatta onlar, söz konusu kavramı *physcial* ve *psychic* olarak ikiye ayırmışlardır. *Pneuma*'nın Hipokrates'teki kullanımına bakıldığında onun bütün hastalıkları *nefese* (*breath/phusa*) bağımlı bir şekilde tasvir ettiği görülür.¹⁷ Bu düşünce, bedene ait bir özellik olan *pneumayı phusa* kavramıyla, bedenden dışarıdaki havayı da *aer* kavramıyla ifade ederek ilkinin cins, ikincisini de cinsin türleri şeklinde sınırlandıran bir anlayışı dillendirir.¹⁸

2. Athenaeus'un Felsefesinde Ruh/Beden İlişkisi

Athenaeus'un ruh/beden düalizminde takındığı tavrın nasıl bir sürecin mahsulü olduğunu tespit etmek filozofun görüşlerini daha anlaşılır kılacağı için söz konusu düalizmin Antik Yunan'dan itibaren genel çerçevesi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Hatırlanacağı üzere *mithosdan* (*myth*) *logosa* dönüşümü sağlayarak felsefenin doğuşuna neden olan Antik Yunan felsefesi¹⁹ ruh/beden, görünüş/gerçeklik gibi pek çok dikotomiye ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde ruh/beden düalizmi ile ilgili temelde üç anlayışın hakim olduğu görülür. Bunlardan ilki her ikisini ayrı varlık alanı olarak kabul eden²⁰ Platoncu felsefedir. Bu anlayışın temel çıkmazı, her ikisi arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna dair herhangi bir açıklama getirememesidir. İkinci anlayış, ruh ve bedeni aynı varlığın farklı yönleri olarak kabul eden Aristotelesçi yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel çıkmazı ise canlı ve cansız varlıkların nasıl birbirinden ayrıldığı veya cansız varlıkların niye var olduğu sorusuna cevap

¹⁷ Hummayı (*fevers*) genel ve özel olarak ikiye ayıran Hipokrates, genel kısma ait olan Veba'nın *pneumadan* kaynaklandığını ileri sürer. Ona göre özel kısım ise insanın uyguladığı diyetle yakından ilişkilidir. Buna göre insanın yeme ve içme eylemlerinde *pneumayı* yuttuğu, daha sonra da geçirmeyle çıkardığı vurgulanır. Nitekim Hipokrates'in tedavi için gittiği yerlerin rüzgar durumuna, yeme/içme alışkanlıklarına, yaşam tarzlarına dikkat ettiği ve bu özelliklere göre tedaviler önerdiği bilinen bir husustur. Sözelimi güney rüzgarları sağırılığa, görme bulanıklığına, baş ağrısına neden olurken kuzey rüzgarları öksürüğe, boğaz ağrısına ve kabızlığa sebebiyet vermektedir. Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," s.138.

¹⁸ Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," ss.137-138.

¹⁹ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), s.75.

²⁰ Platon, *Philebos* adlı diyalogunda insanda var olan ruh/beden arasındaki ayrımın evrendeki ayırmadan kaynaklı olduğunu, hatta insani ruhun evrensel ruhtan beslendiğini iddia eder. Nitekim o, bu hususu şöyle ifade eder: "Sana şunu soruyorum: Acaba evrenin vücudu mu bizim vücudumuzu besler, yoksa bizim vücudumuz mu ona gıdasını verir ve söylediğimiz gibi vücudun teşekkülüne giren şeyi ondan mı almıştır ve almaktadır? (Bu noktada) vücudumuzun bir ruhu vardır demez miyiz? (Vardır, deriz) evrenin vücudunda ruh olmasaydı, ondan bizden olan şeylerden her bakımından güzelleri bulunmasaydı, vücudumuz ruhunu nereden alırdı, ey Protarkhos'um? (Hiçbir yerden alamazdı.) Sonlu, sonsuz bu ikisinin karışığı ve her şeyde dördüncü cins olarak bulunan sebep diye saydığımız bu dört cinsten, vücutlarımıza ruh veren, bunları işleten, hastalandıkları zaman iyi eden, daha bin türlü terkip meydana getiren ve bunları onaran sebebi, şüphesiz tam ve som bir bilgelik sayamayız." Platon, *Philebos*, terc. S. Esat Siyavuşgil (İstanbul: MEB Yayınları, 1997), ss.47-48.

verememesidir. Athenaeus'un da etkisinde kaldığı üçüncü ve son anlayış, bedenın bazı durumlarda canlı, bazı durumlarda cansız olduğunu ifade ederek problemin farklı bir alana taşınmasını sağlayan Stoacı görüştür.²¹

Antik Yunan'da böylesi bir değişimi anlamlı kılan sürece daha yakından bakıldığında ruh/beden düalizminde Platon'un ruhu hem ölümsüz²² kabul ettiği hem de bedenden bağımsız bir yerde konumlandığı görülür. Nitekim o, *Phaidon* adlı diyalogunda ruh/beden arasında keskin bir ayrımın var olduğunu, ruhun bölünemeyen, bedenın ise bölünebilen bir yapıyı temsil ettiğini söyler. Buna göre bölünemeyen ruh sabit ve değişmez bir karakteri yansıtmaya rağmen bedenın sürekli değişen bir yapıda olduğu ifade edilebilir.²³

Platon'un felsefesinde ruh, her ne kadar bedenle ilişkisinden dolayı mertbe olarak aşağı bir seviyeye gerilese de son tahlilde bedenden ayrı bir ontolojik karaktere sahip olduğundan daima üstünlüğünü muhafaza eder. Ruhun üstünlüğünü sağlayan nitelikleri ise basit bir cevher olmasıdır. Bu özellik, bileşik bir yapıya sahip olan bedenın dağılıp birleşmesinden ziyade ruhun her daim ayrı kalmasını zorunlu kılar. Bu yüzden Platon'un hem ölümsüz hem de sabit kalan ruhu bedenden üstün kabul ederek tasarruf yetkisini ruhtan yana kullanması anlaşılır bir husustur. Platon felsefesinde insanın bedensel ihtiyaçlarını minimuma indirerek ruhsal yönlerini aşıkarak kılması asli bir vazifesi olarak ifade edilir. Bu vazifenin nihayetinde, diğer ifadeyle insanın ölümünden sonra ruhun bedenden ayrılarak yakın bir ilişki içerisinde olduğu "idealar" alemine geri döneceği ileri sürülür.²⁴

Ruh/beden düalizminde Platon, ahlaki açıdan da ruhu merkeze alan bir yapıyı dillendirir. Nitekim o, mutluluğa (*eudaimonia*) iştiha, tin ve akıldan oluşan ruhun kolektif bir ilişkisiyle ulaşılabileceğini iddia eder. Onun beslenme ve üreme gibi faaliyetleri bedenden ziyade ruhun bir niteliği olarak görme-

²¹ Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," s.144.

²² Bilgiyi hatırlama üzerinden temellendiren Platon, bu görüşü ruhun ölümsüzlüğüne delil olarak kabul eder. Hatırlama ile ruhun ölümsüzlüğü arasındaki ilişki için bkz. Platon, *Phaidon*, terc. Ahmet Cevizci (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995), ss.27-43.

²³ Platon, ruhu bedenden üstün gördüğü için bedenın ruhtan sonra yaratıldığını iddia eder. O, ruhun yaratılmasını ise şöyle ifade eder: "Bölünmez ve her zaman aynı kalan tözle cisimlerde bulunan ve bölünebilen tözü birleştirerek bir üçüncü ortalama töz vücuda getirdi, bu tözde hem aynı kalan hem de öteki töz vardı. Böylece onu bölünmez töz ile cisimlerin bölünebilen tözü ortasına koydu. Sonra aynı kalanı öteki cevherin güç birleşen özülle zorla ahenkleştirerek üçünü birleştirip tek bir biçime soktu. İlk ikincisini üçüncü ile karıştırıp üçünden birkaç bütün meydana getirince, onu uygun düşecek sayıda parçalara ayırdı; bu parçaların her biri aynı kalanla ötekinin ve üçüncü tözün bir karışması idi." Platon, *Timaios*, terc. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2015), s.37. Platon'un ruh/beden ilişkisine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, *Phaidon*, ss.45-77.

²⁴ Ahmet Cevizci, *Metafizik Giriş* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), ss.37-38.

si, ruh/beden düalizminde bütün eylemleri ruhsal bir yapıdan hareketle temellendirdiğini ortaya koyar. Benzer bir durumun Aristoteles için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim Aristoteles, iştih ve tini, ruhun akıldışı bir yönü olarak tanımlar ve mutluluğa ulaşmak için bedene ihtiyaç duymaz.

Aristoteles, *Ruh Üzerine* adlı eserinde ruh/beden düalizminde ruhu maddeden ziyade bir form olarak kabul eder. Ona göre ruhun maddesi bedendir ve her ikisi arasındaki ilişki, göz ile görme fiili arasındaki münasebetten hareketle anlaşılabilir. Bu düşünce, ruh ile bedeni birbirinden bağımsız bir şekilde kabul eden Platoncu görüşten farklılaşarak ruhun bedenden ayrı bir yaşamının olamayacağını ortaya koyar. Bu yüzden Aristoteles felsefesinde ruhun ölümsüzlüğüne dair bir inancın olmadığı söylenebilir. Bunun yerine ruh/beden ilişkisinin madde/form münasebeti üzerinden açıklandığı görülür. Nitekim o, bu hususu şöyle ifade eder:

Doğal cisimlerden bazıları canlı ve diğerleri cansızdır; "hayat"tan beslenme, büyüme ve yaşlanma olgusunu anlamaktayız. Buradan şöyle bir sonuç çıkar: Her doğal canlı cismin bir tözü, bileşik töz anlamında tözü olacaktır. Ve bundan başka canlıda, belli bir niteliği olan bir cisim, yani hayata sahip bir beden söz konusu olduğundan, beden ruha özdeş olmayacaktır; çünkü canlı beden, bir sünenin bir yüklemi değil; fakat daha çok, bizzat dayanak ve maddedir. Ardından ruh, zorunlu olarak tözdür; bu, şu anlamdadır: Ruh, bilkuvve (güç halinde) hayata sahip doğal cismin biçimidir. Fakat biçimsel töz entelekheia'dır (yetkin fiil); o halde ruh, bu tür bir cismin entelekheiası'dır.²⁵

Shields, Aristoteles'in ruh/beden ilişkisine dair görüşlerini şöyle bir örnekte üzerinden eleştirir: Eğer maddenin zorunlu olarak form tarafından biçimlendirildiği kabul edilirse, bedenin bir ruha büründüğü söylenebilir. Böylelikle ruhunu yitirmiş bir beden ile normal bir bedenin aynı anlama geleceği ifade edilebilir. Bu yüzden Shields'e göre Aristoteles'in ruh/beden münasebetine dair iddiası tutarsızdır.²⁶

Stoacılar, ruh/beden ilişkisi konusunda Platon ve Aristoteles'ten ziyade doğa filozoflarına daha yakın bir görüş ortaya koymuşlardır. Nitekim Marcus Aurelius (ö.180), *Düşünceler* adlı eserinde zamanın akışı içerisinde her şeyde olduğu gibi ruh ve bedende de bir değişimin olduğunu iddia eder. Ona göre bu değişim, ruhta kendisini bir karmakarışıklık ve telaş içerisinde gösterirken bedende bozulma ve çürümeye sebep olur. Bu durum, ruhun hayal

²⁵ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, terc. Zeki Özcan (Ankara: Sentez Yayınları, 2014), ss.70-71.

²⁶ Christopher John Shields, *Aristotle* (New York: Routledge, 2007), s.292.

ve kuruntudan, bedenine ise bir nehir gibi sürekli akıştan beslendiğini ortaya koyar.²⁷

Aurelius'un da içerisinde bulunduğu Stoacı düşünceye göre aktif ve pasif olmak üzere iki temel ilke bulunur. Bu ilkelerden pasif olan, tözün ya da maddenin niteliksel olarak daha az olduğu bir duruma işaret ederken aktif yön tanrı, akıl, kader, ruh ya da *pneuma* ile ilgili hususu temsil eder. Her ikisini de bedensel nitelikte kabul eden Stoacılar, *pneumada phusis* ve *psucheyi* veyahut ruh ile bedeni birlikte ele alarak dıştan gelen herhangi bir etkiyi ortadan kaldırırlar. Doğayı kendi içerisinde aktif bir yapıya dönüştüren bu anlayış, doğanın her tarafına yayılan şeyin *pneuma* olduğunu öne sürer. Bu iddianın canlı ve cansız varlıklar arasında kesin bir ayrım yapmadığı ve her iki varlık alanını *pneuma* üzerinden temellendirdiği fark edilmelidir. Felsefe alanıyla sınırlı kalan bu düşünce, Athenaeus ile beraber tıp alanına da uyarlanarak daha ileriye taşınmıştır. Nitekim Athenaeus'un hastalık ve sağlıkta *pneumayı* hem belirleyici hem de açıklayıcı bir etken olarak görmesi, bu gelişimin bir mahsulü olarak okunabilir.²⁸ Hatta Athenaeus'un Antik Yunan felsefesinin son dönemlerinde özellikle tıp alanında etkili olan *Pneumatik Okulu*²⁹ böylesi bir ilişkiyi ortaya koymak için kurduğu ileri sürülebilir. Ancak Llyord, Athenaeus'un bu ilişkiyi kurarken nedensellik teorisini Stoacılarından, *pneuma* ile ilgili görüşlerini Bizanslı Philo'dan ve havaya dair düşüncelerini İskenderiyeli Hero'dan aldığı iddia eder. Bu iddia, Athenaeus'un fizyolojik süreçleri mekanik açıdan tedavi eden çalışmalardan haberdar olduğunu da ortaya koymaktadır.³⁰

O halde Athenaeus'un Platon ile Stoacıların ruh ve beden düşüncelerinden etkilendiği ancak son tahlilde bedenine merkezde olduğu radikal bir düalizmde karar kıldığı görülür. Nitekim o, Platon'un *Timaeus* adlı eserinde diyet ile ilgili yapmış olduğu ayrıma sadık kalmasına rağmen ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmeyerek kendi düşüncesini oluşturmuştur. Daha açık ifadeyle Athenaeus'un ruhsal ve bedensel egzersizleri aksatmadan yapan kişinin yaşlılıkta da sağlıklı olacağını belirtmesi, beden ile ruhunu dengede tutan kişiyi sağlıklı insan olarak tanımlayan Platon'un görüşlerine paralel

²⁷ Marcus Aurelius, *Kendime Düşünceler*, terc. Ceyda Eskin (İstanbul: Oda Yayınları, 2009), ss.18-19.

²⁸ Julius Rocca, *Galen on the Brain: Anatomical Knowledge and Physiological Speculation in the Second Century AD* (Leiden & Boston: Brill, 2003), s.63.

²⁹ Herophilus, tıbbın bilimsel bir zemin üzerine inşa edilmesinde pneumatik okulun önemli bir yerde bulunduğunu iddia eder. Athenaeus'un tıp ilmini sentetik bilgi çerçevesinde sistematize etmesinin böyle bir iddiaya kaynaklık teşkil ettiği ifade edilebilir. Herophilus, *The Art of Medicine in Early Alexandria*, s.106.

³⁰ Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," s.142.

hareket ettiğini gösterir. Ancak Platon'un ruh ve bedenini sağlığını içimizde var olan ilahi yönün canlılığı için gerekli gördüğü yerde o, bu ilişkiyi daha çok bedensel bir tavra yönelerek ifade etmeyi tercih eder. Böyle bir tercih, insanın fayda/zarar denklemine her ne kadar psikolojik bir yönelime sahip olsa da temelde faydalı olanın bedensel egzersizler üzerinden tanımlandığını ifşa eder. Sözgelimi Athenaeus, çocuğun³¹ bedensel gelişimi için ruhsal açıdan güvenli bir ortamın tesisini oldukça önemser. Bu düşüncede çocuk, ruhsal ve bedensel olarak hem yoğun zihinsel düşüncelerden hem de bedensel aktivitelerden uzak tutulursa, gelişiminin daha hızlı olacağı varsayılır.³² Bu durum, Athenaeus'un psikolojiden yola çıkarak bedende nihayet bulunduğu bir egzersiz yolunu takip ettiğini ortaya çıkarır. Böyle bir çıkarımın ahlaki bir erdemini kazanılmasında önemli bir yerde bulunan ruhsal gelişimin fizyolojik bir karaktere indirgenmesi anlamına geldiği unutulmamalıdır. Nitekim Athenaeus, özellikle diyet konusunda psikolojik açıdan ele alınan ruha dair herhangi bir söylem geliştirmeyi, buna karşın konuyu bedensel egzersizler üzerinden irdeler.³³

Nutton, Athenaeus felsefesinin Stoacı düşüncenin yanında Helenistik dogmatizm ile Hipokrat'ın düşüncelerinden de izler taşıdığını ileri sürer. Ona göre böyle bir sentezi gerçekleştiren Athenaeus, sıcak/soğuk ve ıslak/kuru şeklindeki dörtlü elementin *pneuma* tarafından bir araya getirildiğini savunarak atomcu görüşleri reddeder. Bu durum, insan vücudunun canlılığını tesis eden *pneumanın* evrenin tamamına nüfuz eden canlılığın da kaynağı olduğunu gösterir. Zira insan vücudundaki *pneumanın* değişime uğraması, söz konusu dört özelliğin oranlarının değişmesine neden olmakta ve hastalık da böyle bir değişimden dolayı ortaya çıkmaktadır.³⁴ Kalbin

³¹ Athenaeus, çocuk sahibi olmak isteyen bireylerin ruhsal açıdan sakin ve huzurlu, bedensel açıdan da sağlıklı bir duruma gelmeleri halinde isteklerinin daha kolay bir şekilde gerçekleşeceğini iddia eder. Ancak çocuğun zihinsel anlamda sağlıklı veya hasta olmasında ebeveynin psikolojisinin etkili olmadığını ilave eder. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," s.129.

³² Athenaeus, insanın gençlik döneminde ruhen ve bedenen yoğun bir egzersizin yapılmasını önerir. Bu dönemde arzu yoğun bir hale geldiği için böyle bir önlemin alınması, bireyin ruhen ve bedenen büyük bir tahribata uğramasını engeller. Bu husus, bedensel açıdan daha düzenli ve sağlıklı bir sürece tabi olarak sağlıklı çocuklara sahip olan insanın doğurganlığını da etkiler. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.110-111.

³³ Coughlin, "Athenaeus of Attalia," s.110.

³⁴ Hastalık ve sağlığı beşinci element kabul ettiği *pneumaya* bağlayan Athenaeus, her hastalıkta yapışkan (*cohesive*), önceki (*prior*) ve doğrudan (*immediate*) olmak üzere üç tarz sebepten bahseder. Doğrudan sebepler, işlevine bakılmaksızın haricî alemde hareketle bedende bazı değişiklikler ortaya çıkarmaya yarar. Önceki sebepler, herhangi bir hastalığa sahip olmasına dikkat edilmeden bedende oluşan durum olarak tanımlanır. Herhangi bir aracıya bağlı olmaksızın doğrudan elde edilen yapışkan sebepler ise bedende hem dışsal hem de içsel etkenlerden hareketle oluşur. Johnston, *Galen: On Diseases and Symptoms*, s.101.

çalışması ise kendisinde doğuştan var olan ısı ile akciğerlerin dışarıdan aldığı havanın *pneuma* tarafından soğutulması arasındaki ilişkiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle Athenaeus, bedenin sağlıklı bir yaşam sürmesi için gerekli olan *pneumanın* yaşadığı çevreden maruz kaldığı doğa olaylarına kadar pek çok husustan etkilendiğini öne sürer. Böylesi bir etki, filozofun embriyolojiden diyet, nabızı değerlendirmeden sağlıklı su kaynaklarına kadar pek çok konuyla ilgilenmesine neden olmuştur.³⁵ Ruhu *pneuma* ya da *nefes (breath)* ile aynı anlamda kullanan Athenaeus'un böylesi geniş bir alanda faaliyet göstermesi ruhu bedene bağımlı, bedenin tamamına yayılmış bir maddi töz olarak kabul etmesinden kaynaklanır.³⁶

Pneuma kavramını merkeze alan Athenaeus, zihinsel hastalıkları bedensel ve ruhsal sağlık arasındaki dengeden hareketle tanımlayarak her iki alandan kaynaklı bir etkileşim ortaya çıkarmaya çalışır.³⁷ Ancak onun felsefesinde rasyonel faaliyetlerin tamamının bedensel egzersizlerden hareketle inşa edildiği unutulmamalıdır. Buna göre rasyonel faaliyetlerin yoğun bir şekilde yaşandığı matematik ve felsefe gibi alanlarda sağlıklı bir etkileşimin oluşması için güçlü bir ruhun yanında sağlıklı bir bedene de ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir sürecin oluşması ise bedensel sağlığın teminatı olan ruhsal ve bedensel egzersizlerle mümkün olur. Ancak Athenaeus, ruh ile bedenin egzersizlerini birbirinden ayırır. O, ruhun egzersizini araştırma, inceleme ve bağlantı kurma şeklinde kategorize ederken bedenin egzersizlerini emek harcamak ve çaba sarf etmek olarak ifade eder. Bu noktada Athenaeus, her ne kadar zihinsel ve bedensel aktiviteleri birbirinden bağımsız karakterize etse de nihayetinde her ikisinin aynı etkiyi ortaya çıkardığını iddia eder. Nitekim Antik Yunan düşüncesinin son döneminde tıp alanında ruh/beden düalizmine dair genel eğilim, -Athenaeus'un görüşlerine paralel olarak- hastalıkların fizyolojik kökene sahip olduğu şeklindedir. Sözelimi Athenaeus'un melankoli hastalığını sıcak, soğuk, ıslak ve kuru olarak³⁸ adlandırılan birincil niteliklerin ideal oranda karıştırılmamasından kaynaklı görmesi yukarıdaki anlayışın bir tezahürü olarak kabul edilebilir. Daha son-

³⁵ Nutton, *Ancient Medicine*, s.203.

³⁶ Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.120-121.

³⁷ İnsandaki dengeye vurgu yapan Athenaeus'un böyle bir düşünceyi, hastalığı insandaki doğal dengenin bozulması şeklinde ifade eden Hipokrates'ten aldığı ileri sürülebilir. Bektaş Murat Yalçın ve diğerleri, "Anadolu Tıp Tarihi: Bölüm I," *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 20:1 (2016), s.39.

³⁸ Hipokrates'in de benzer anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Nitekim o, evrendeki tüm hayvanlar ile insanların ateş ve sudan oluştuklarını, ateşin sıcak ve kuru; suyun da soğuk ve ıslak olmanı temsil ettiğini savunur (Yalçın ve diğerleri, "Anadolu Tıp Tarihi: Bölüm I," s.39). Ona göre bu canlıların bedenleri, tek bir maddeden oluşmasına rağmen ruhun veyahut *psuchenin* ateş ve suyla karışımından oluşur. Lloyd, "Pneuma between Body and Soul," ss.139-140.

ra Athenaeus'un öğrencileri, böylesi bir karışımda ıslak ve sıcak nitelikleri benimsememişlerdir.³⁹

Athenaeus'a benzer bir görüşü benimseyen Galen, sıcak, soğuk, ıslak ve kuru şeklinde tezahür eden dört elementin herhangi bir bedende yalın bir halde bulunmadığını iddia eden düşünürleri eleştirir. Ona göre bitki, hayvan ve insanda var olan bu dört element, sözelimi su ile toprağın birleşmesinden bitkileri oluşturan bir niteliğe sahiptir. Bu noktada bu niteliğin beden ve güçlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu sorgulanması gereken bir husustur. Bu hususta Athenaeus, bedenin algısal açıdan belirgin olmasına rağmen güçlerinin aynı açıklığa sahip olmadığını ileri sürer. Bu durum, filozof-hekimin hastalık ile sağlığa dair önerdiği ilaçlar ve besinlerin neye iyi geldiğini bilmesinin yanında onların hangi maddelerden dolayı böyle bir etkiyi gösterdiklerini de bilmesi gerektiğini ortaya koyar. Böylesi bir gereklilik, tıp ve felsefenin yanında fiziğin de önemini gösterir. Ancak Hankinson, Athenaeus'un bedenler ile onların nitelikleri arasında ayırım yapmada yeterli başarıyı elde edemediğini iddia eder. Buna karşın Aristotelesçi⁴⁰ bir yapıyı benimseyen Galen, fayda derecesine bakmaksızın bedenler ile nitelikleri arasında zorunlu bir bağın varlığını kabul eder. Bu noktada Athenaeus'un böylesi bir zorunluluğu dikkate almadan nitelikleri nasıl temellendireceği, sorgulanması gereken bir husustur. Bu hususa dikkat çeken Galen, niteliklerinden bağımsız bir bedende vücut ısısının mükemmel bir sıcaklık olduğunun somut bir şekilde izah edilmesini mümkün görmez.⁴¹

³⁹ Sıcak ve ıslak olanı sağlığını, diğer tüm karışımları ise hastalığın işareti kabul eden Athenaeus'un melankoliyi diğer hastalıklardan farklı bir yere koymadığı görülür. Zira soğuk ve kuru olanın karışımı olduğu için melankolinin bir hastalık olarak benimsenmesi anlaşılır bir husustur. Ancak bu husus, zihinsel bozukluk (*phrenitis*) açısından ele alındığında Athenaeus'tan ziyade öğrencilerinin görüşleri ön plana çıkmaktadır. Bu hastalığa yakalananları kronik olup olmamalarına göre ayıran bu öğrenciler, kronik hastalıklarda ısıtılan cam kapları bedenin belli yerlerine uygulayıp enerji akışını sağlayarak tedavi ederlerken kronik olmayan hastalıklarda hastanın saçlarını kazıyıp soğutucu etkisi olan bitkileri sürerek çözüm üretmeye çalışmışlardır. Ashında bu metot, o dönemde ateşi azaltmak için kullanılan sıradan bir yöntemdir. Athenaeus'un öğrencileri tarafından bu yöntemin böyle bir amaca hizmet edeceği bilinmektedir. Hatta böyle bir düşüncenin ateşi, sıcak ve kuru olanın karışımından ortaya çıkan şekilde ifade etmesi, Athenaeus'un görüşleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.116-120.

⁴⁰ Flemming, Aristoteles'in beden ve niteliklerine dair düşüncelerinde iki yönden yanıldığını iddia eder. Bunlardan ilki, bedenin oluşum sürecinde niteliklere nedensel açıdan bir öncelik atfetmesidir. İkincisi, ruhumuzda var olan karakterlerin uyumlu bir birlikteliğini sağlayan "maharetli gücü" (*the skilful power*) önemsemesidir. Rebecca Flemming, "Demiurge and Emperor in Galen's World of Knowledge," Christopher Gill ve diğerleri (ed.), *Galen and the World of Knowledge* (New York: Cambridge University Press, 2009) içinde, s.77.

⁴¹ Robert James Hankinson, "Philosophy of Nature," Robert James Hankinson (ed.), *The Cambridge Companion to Galen* (New York: Cambridge University Press, 2008) içinde, ss.215-216.

Beden ve nitelikleri arasındaki ilişkide birbirinden farklı görüşler ortaya koyan Athenaeus ile Galen'in insan sağlığı söz konusu olduğunda en azından vücut ısısının önemi noktasında bir birlikteliğe sahip oldukları söylenebilir. Buna göre insan sağlığının temel bileşenleri olan ruhsal ve bedensel egzersizlerin⁴² temel hedefi, insanın vücut ısısını artırmaktır. Nitekim Athenaeus, Galen ve Hipokrates'in de böyle bir hedeften hareket ettikleri ve dolayısıyla herhangi bir hastayı duysal ve zihinsel açıdan rahatlatmak amacıyla vücut ısısını artıracak egzersizleri tavsiye ettikleri görülür. Buna ilaveten Athenaeus'un vurguladığı diğer bir husus, düzenliliktir.⁴³ Ona göre sağlıklı bir diyetin ortaya çıkması için zihinsel ve bedensel egzersizlerin bir düzen veya standart içerisinde sürdürülebilirliği oldukça önemli bir husustur. Ancak bu noktada diyet yapmamıza neden olan problemin irademiz dışında bir zorunluluğa sahip olmaması, diğer ifadeyle kontrol altına alınabilir olması gerekmektedir. Zira söz konusu problemin teşekkülünde bedensel etkinin yanında iradesel bir faktörün de varlığı bilinen bir durumdur. Hekimlerin diyete dair herhangi bir egzersiz programı hazırlarken hastanın zihinsel ve iradi özelliklerini de göz önünde bulundurmaları, böylesi bir durumun sonucu olarak okunmalıdır. Aslında diyet konusunda ruhsal ve bedensel niteliklerin dikkate alınması, geçmişten intikal eden bir geleneğin sonucu olarak ele alınmalıdır. Böyle bir iddianın sadece Hipokrates üzerinden değil de Ksenophon gibi diğer düşünürlerin de dikkate alındığı bir süreci ihtiva ettiği unutulmamalıdır.⁴⁴

Sonuç Yerine

Antik dönemde Antalya'da yaşamış olan Athenaeus'un ruh/beden düalizminde Stoacı bir yaklaşımı benimsediği, felsefede doğa filozoflarından itibaren önemli bir yer tutan *pneuma* kavramını ilahi bir kaynaktan ziyade insani yaşamın bir tezahürü olarak yorumladığı görülür. Onun bu yorumu, ruh/beden düalizminde daima ruhun üstünlüğünü kabul eden Platoncu ve

⁴² Platon, egzersiz hususunda her bir insandan ziyade bütünü kapsayacak bir egzersiz programının uygulanmasını daha anlamlı bulur. Mark John Schiefsky, *Hippocrates on Ancient Medicine* (Leiden & Boston: Brill, 2005), s.363. Nitekim Athenaeus'un ruhsal ve bedensel egzersizlerin hem vücut ısısını artırması hem de bir düzenlilik içerisinde gerçekleşmesini vurgulaması, aslında insan açısından genel bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

⁴³ Athenaeus, bedenin sağlıklı olmasında düşüncenin yanında duyguları kontrol eden alışkanlıkların da belirleyici olduğunu ileri sürer. Diğer ifadeyle sağlıklı bir diyet için ilk olarak alışkanlıkların değiştirilmesi ve daha sonra bu sürecin düzenli hale getirilmesi gerekmektedir. Athenaeus'un böylesi bir süreçte hastayı duysal olarak kötü durumlara sevk edecek bir diyetten uzak durduğu belirtilmelidir. Burada vurgulanmak istenen asıl husus, uygulanan diyetin hastanın hem duysal yönünü rahatlatacak bir düzeyde olması hem de düzenliliğin sağlanmasıyla alışkanlık haline getirilmesidir. Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.128-129.

⁴⁴ Coughlin, "Athenaeus of Attalia," ss.120-122.

Aristotelesçi yaklaşımlardan farklı olarak bedeninin merkezde olduğu bir anlayışı benimsediğini ortaya koymaktadır. Zira Athenaeus'un insanın psikolojik hastalıklarının kaynağını bedensel problemlerde görmesi ve tedavi yönteminde bedeni önceleyen bir tavır takınması, ruhtan ziyade bedeni önemseydiğini göstermektedir.

Athenaeus'un erdemli bir hayatın yaşanmasında etkili olan ruhsal ilerlemeden psikolojik açıdan değerlendirilen diyetin bedensel egzersizlerle elde edildiğine varıncaya kadar pek çok anlayışı indirgemeci bir yaklaşımla incelemesi, Helenistik dogmatizm, Hipokrates'in düşünceleri ile Stoa felsefesinden etkilendiğini göstermektedir. Buna ilaveten Athenaeus'un bedensel olanı ön plana çıkarması Platon tarafından inşa edilen, zaman içerisinde Aquinolu Thomas (1225-1274), Descartes (1596-1650), Kant (1724-1804) ve Hegel (1770-1831) ile sistematik bir hale dönüşen Platoncu düşüncenin kalın çizgilerle olmasa da Protagoras'tan itibaren daima eleştiriye tabi tutulan bir yapı üzerinden varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Şöyle ki Platoncu düşünce, ruhsal olanı önceleyen tavrından ötürü felsefe tarihinde evrensel, mutlak, sabit ve değişmez bir anlayışı hakim kılarken Athenaeus'un bedeni merkeze alması çağdaş felsefede ortaya çıkan yerel, olumsal, değişken ve farklılaşan anlayışların antik döneme kadar izlerinin sürülebileceğini göstermektedir.

Tüm bunlardan hareketle, Athenaeus'un ruhsal ve bedensel hastalıkları tedavi etmek için her iki alanı da kapsayan egzersizleri önemseyerek hem insan sağlığını sistematik bir yapı içerisinde tutmaya hem de ruh/beden dengesini korumaya çalıştığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Gülseren ve Merve Akdeniz Leblebiciler. "Otonom Sinir Sistemi Anatomisi ve Değerlendirilmesi," *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi* 58:1 (2012), ss.1-5.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*. Terc. Zeki Özcan. Ankara: Sentez Yayınları, 2014.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefesi Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Aurelius, Marcus. *Kendime Düşünceler*. Terc. Ceyda Eskin. İstanbul: Oda Yayınları, 2009.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Metafizığe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.

- Coughlin, Sean. "Athenaeus of Attalia on the Psychological Causes of Bodily Health," Chiara Thumiger ve Peter Singer (ed.), *Mental Illness in Ancient Medicine* (Leiden & Boston: Brill, 2018) içinde, ss.109-142.
- Eijk, Philip J. van der. *Medicine and Philosophy in Classical Antiquity*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Flemming, Rebecca. "Demiurge and Emperor in Galen's World of Knowledge," Christopher Gill, Tim Whitmarsh ve John Wilkins (ed.), *Galen and the World of Knowledge* (New York: Cambridge University Press, 2009) içinde, ss.59-84.
- Galen. *Selected Works*. Ed. Peter N. Singer. New York: Oxford University Press, 1997.
- Hankinson, Robert James. "Evidence, Externality and Antecedence: Inquiries into Later Greek Causal Concepts," *Phronesis* 32:1 (1987), ss.80-100.
- Hankinson, Robert James. "Philosophy of Nature," R. J. Hankinson (ed.), *The Cambridge Companion to Galen* (New York: Cambridge University Press, 2008) içinde, ss.210-241.
- Herophilus. *The Art of Medicine in Early Alexandria*. Ed. Heinrich von Staden. New York: Cambridge University Press, 1989.
- Johnston, Ian. *Galen: On Diseases and Symptoms*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Lloyd, Geoffrey. "Pneuma between Body and Soul," *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 13 (2007), ss.135-146.
- Nutton, Vivian. *Ancient Medicine*. Londra & New York: Routledge, 2013.
- Platon. *Phaidon*. Terc. Ahmet Cevizci. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.
- Platon. *Philebos*. Terc. S. Esat Siyavuşgil. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Platon. *Timaios*. Terc. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Preus, Antony. *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*. Toronto: The Scarecrow Press, 2007.
- Rocca, Julius. *Galen on the Brain: Anatomical Knowledge and Physiological Speculation in the Second Century AD*. Leiden & Boston: Brill, 2003.
- Runes, Dagobert D. *The Dictionary of Philosophy*. New York: Philosophical Library, 1942.
- Schiefsky, Mark John. *Hippocrates on Ancient Medicine*. Leiden & Boston: Brill, 2005.
- Shields, Christopher John. *Aristotle*. New York: Routledge, 2007.
- Yalçın, Bektaş Murat, Mustafa Ünal, Hasan Pirdal ve Yasin Selçuk. "Anadolu Tıp Tarihi: Bölüm I," *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 20:1 (2016), ss.33-44.

